

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

İktisadi faaliyet, 2019 yılı üçüncü çeyreğinde Ekim Enflasyon Raporu'nda ortaya koyulan görünümle uyumlu olarak toparlanmaya devam etmiş ve yıllık büyüme pozitif dönmüştür. Çeyreklik büyümenin temel belirleyicisi tüketim harcamaları olmuştur. Diğer taraftan, ithalattaki toparlanmayla net ihracat yıllık ve dönemlik büyümeye negatif katkı vermiş ve büyümeyi sınırlamıştır. Makine-teçhizat yatırımlarındaki güçlü artışla birlikte toplam yatırımlardaki düşüş eğiliminin durduğu ancak düzey itibarıyla zayıf seyrin korunduğu gözlenmiştir.

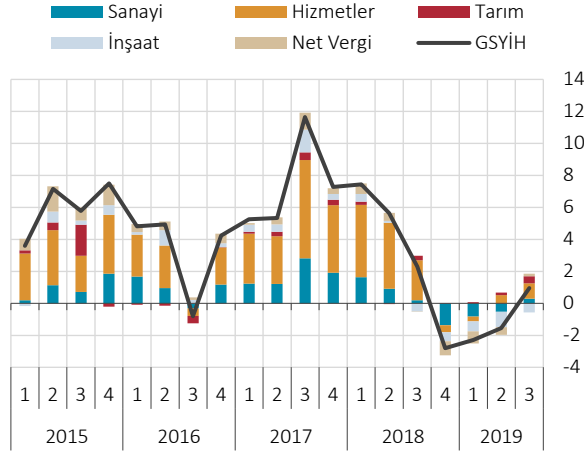
Yılın son çeyreğinde iktisadi faaliyetin güç kazandığı ve toparlanmanın sektörel yayılımındaki iyileşmenin devam ettiği görülmektedir. Risk primi, döviz kuru oynaklığı ve belirsizliklerdeki azalmayla birlikte finansal koşullardaki iyileşme yurt içi talebi belirgin ölçüde desteklemiştir. Bu dönemde ertelenmiş talebin de etkisiyle kredilerde özel bankaları da içeren daha geniş yayımlı bir ivmelenme gözlenmiştir. Ayrıca, kamu harcamalarının tüketim kanalıyla büyümeye katkısı devam etmiştir. Toparlanmanın güç kazanmasıyla tarım dışı istihdamda inşaat sektörünü de kapsayan güçlü bir artış gözlenirken, işsizlik oranları da düşüş eğilimine girmiştir. Küresel büyüme görünümündeki yavaşlamaya rağmen rekabet gücü kazanımları, pazar çeşitlendirme esnekliği ve turizmdeki güçlü seyir mal ve hizmet ihracatındaki artışı desteklemektedir. Buna karşın, yurt içi talepteki toparlanmaya bağlı olarak ithalattaki artışın devam etmesiyle net ihracatın büyümeye katkısının son çeyrekte de negatif olması beklenmektedir. Bu çerçevede, son çeyrekte büyümenin ana belirleyicisinin yurt içi talep olacağı öngörülmektedir.

Finansal koşullardaki iyileşmeyle birlikte 2020 yılında yurt içi talebin kademeli olarak güçleneceği ve iktisadi faaliyetin potansiyel düzeyine yakınsamaya devam edeceği öngörülmektedir. Finansal koşullardaki iyileşme kredi talebini desteklerken, bankacılık sektörünün likidite koşulları da kredi büyümesinin devam edeceği bir görünüm sunmaktadır. Bu doğrultuda, yatırım ve istihdam eğilimlerindeki iyileşmeye bağlı olarak yurt içi talebin güçleneceği; büyüme kompozisyonundaki değişimle birlikte ithalat talebinde gözlenecek toparlanma nedeniyle net ihracatın yıllık büyümeye katkısının 2020 yılında negatif olacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, cari işlemler dengesinin ılımlı bir seyir izleyeceği öngörülmektedir. Jeopolitik gelişmelerin yanı sıra küresel iktisadi faaliyet görünümüne yönelik devam eden belirsizlikler, gerek sermaye akımları gerekse dış ticaret kanalıyla büyüme üzerindeki aşağı yönlü riskleri canlı tutmaktadır.

4.1 Üretim Gelişmeleri

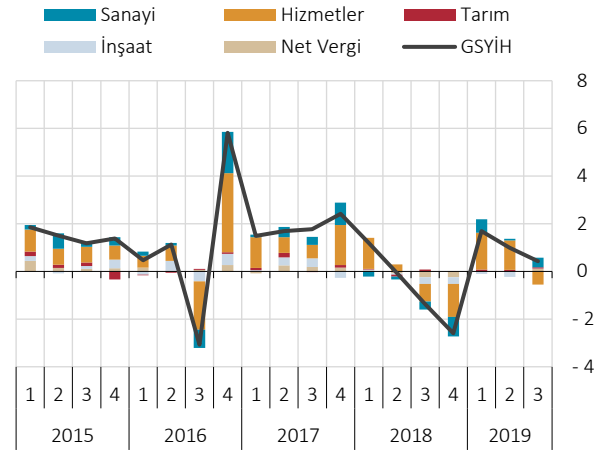
2019 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin GSYİH verileri, iktisadi faaliyetteki toparlanma eğiliminin devam ettiğini ve sektörel yayılımın iyileşmeye başladığını göstermiştir. GSYİH, mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak bir önceki çeyreğe kıyasla yüzde 0,4; bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,9 oranında artmıştır. Yıllık büyümeye inşaat sektörü haricindeki tüm ana sektörler pozitif katkı vermiştir (Grafik 4.1.1). Finans-sigorta faaliyetlerindeki kuvvetli artışların etkisiyle yılın ilk yarısında dönemlik büyümenin temel sürükleyicisi olan hizmetler kalemi ise aynı kalemdeki düzeltme hareketiyle üçüncü çeyrekte dönemlik büyümeyi sınırlandırmıştır. Bu dönemde, sanayi katma değeri çeyreklik büyümeye en yüksek katkıyı sağlarken, inşaat katma değeri beş çeyrek aranın ardından sınırlı da olsa artış kaydetmiştir (Grafik 4.1.2).

Grafik 4.1.1: GSYİH Yıllık Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (% Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

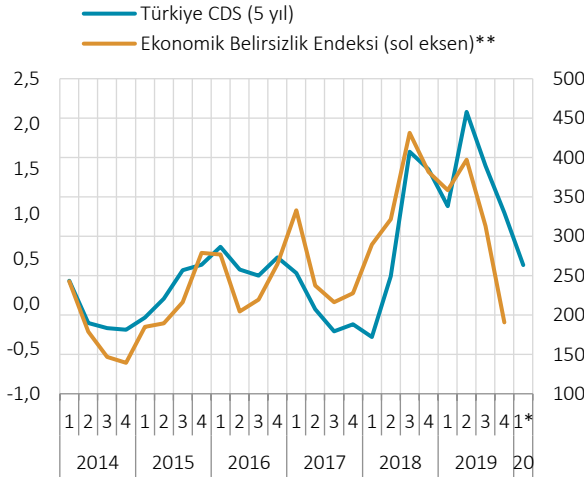
Grafik 4.1.2: GSYİH Çeyreklik Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Yılın son çeyreğinde, risk primi, döviz kuru oynaklığı ve belirsizlik algılamalarında kayda değer bir iyileşme gerçekleşmiştir (Grafik 4.1.3). Kredi kullanımındaki ivmelenme yurt içi talebi belirgin şekilde desteklemiş, sektörler geneline yayılan iyileşme devam etmiştir. Nitekim 2019 yılının son çeyreğine ilişkin veri akışı ile oluşturulan ısı haritası, iktisadi faaliyetin son çeyrekte güç kazandığına işaret etmektedir (Grafik 4.1.4).

Grafik 4.1.3: Ekonomik Belirsizlik Endeksi ve Risk Primi (Düzye)

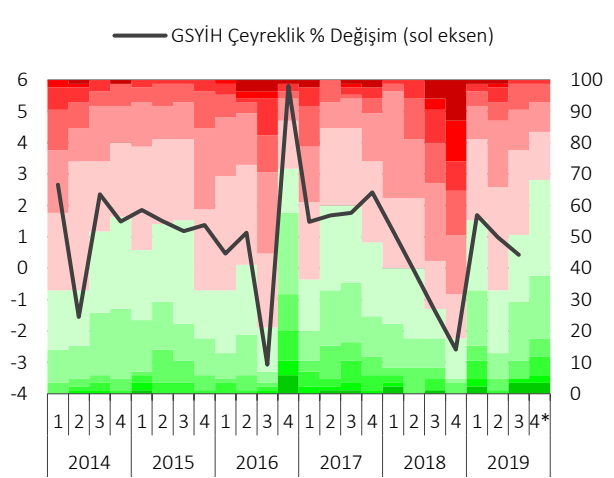

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* 27 Ocak itibarıyla ortalama.

**Ekonomik belirsizlik endeksi finansal belirsizlik, tüketici belirsizliği, tahmin belirsizliği, firma belirsizliği ve haber belirsizliği olmak üzere beş alt endeksin toplulaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Yöntem ve veri kaynakları için detaylı bilgi 2018-06 Nolu TCMB Çalışma Tebliği'nde sunulmuştur.

Grafik 4.1.4: İktisadi Faaliyet Isı Haritası** ve GSYİH Dönemlik Büyümesi

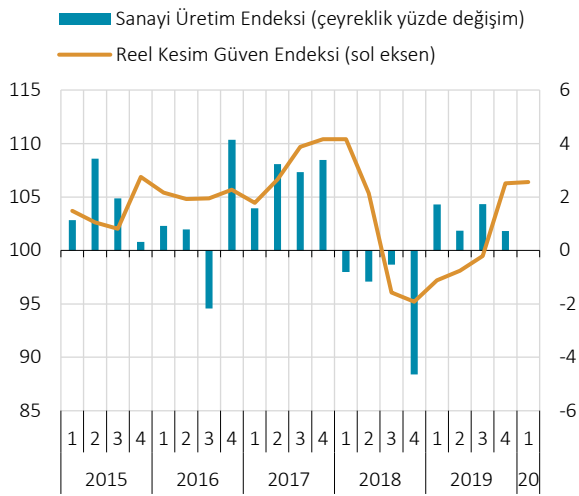
Kaynak: Yöntem ve veri kaynakları için detaylı bilgi 2019-Nisan tarihli Enflasyon Raporu Kutu 4.3'te sunulmuştur.

* 27 Ocak itibarıyla.

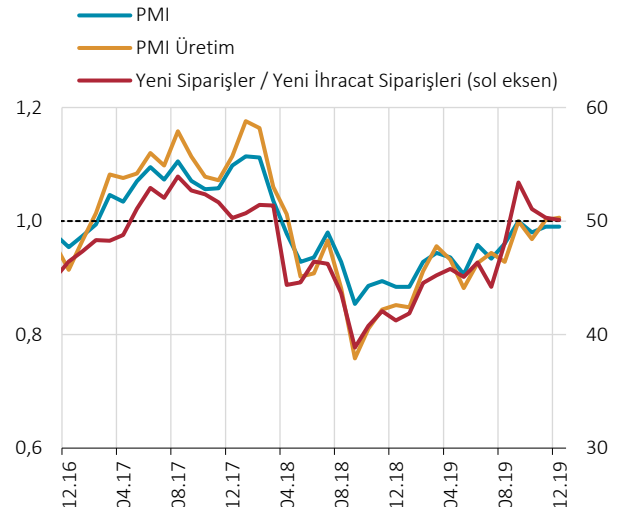
** Yeşil rengin payının artması, iktisadi faaliyete dair takip edilen göstergelerin daha fazla kısmının olumlu seyrettiğini göstermektedir.

2019 yılı Ekim-Kasım döneminde sanayi üretimi bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,7 oranında artış kaydetmiştir (Grafik 4.1.5). Mevcut veriler, üçüncü çeyreğe göre bir miktar ivme kaybına işaret etse de, tarihsel olarak oynaklık sergileyen bazı sektörlerdeki değişimler ve mevsim normallerinin üzerinde seyreden sıcaklığın enerji sektörü üzerindeki sınırlayıcı etkileri dışlandığında ana eğilimin daha kuvvetli olduğu değerlendirilmektedir. Buna ilaveten, anket göstergeleri ile ihracat ve ara malı (altın hariç) ithalatı başta olmak üzere dış ticaret verileri de sanayi üretimindeki artışın Aralık ayında da süreceği sinyalini vermektedir (Grafik 4.1.6). Sektörel olarak değerlendirildiğinde, ihracatçı ve turizm bağlantılı sektörler ile ilaç ve savunma sanayiinin genele kıyasla daha olumlu bir görünüm arz ettiği, inşaat bağlantılı ara malı sektörlerinde ılımlı toparlanmanın sürdüğü ancak zayıf seyrin korunduğu gözlenmektedir.

Grafik 4.1.5: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Çeyreklik % Değişim) ve Reel Kesim Güven Endeksi* (Mevsimsellikten Arındırılmış)

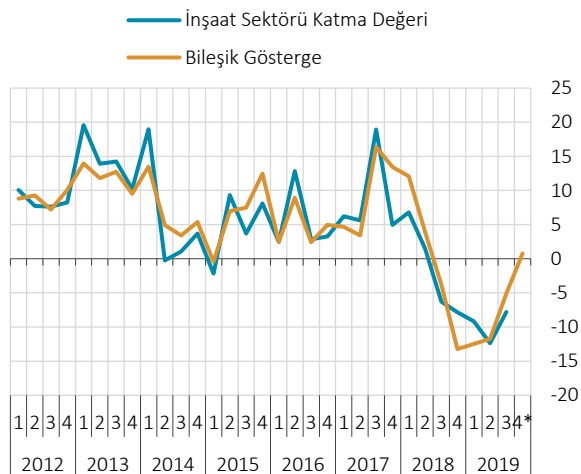

Grafik 4.1.6: PMI ve PMI Üretim (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

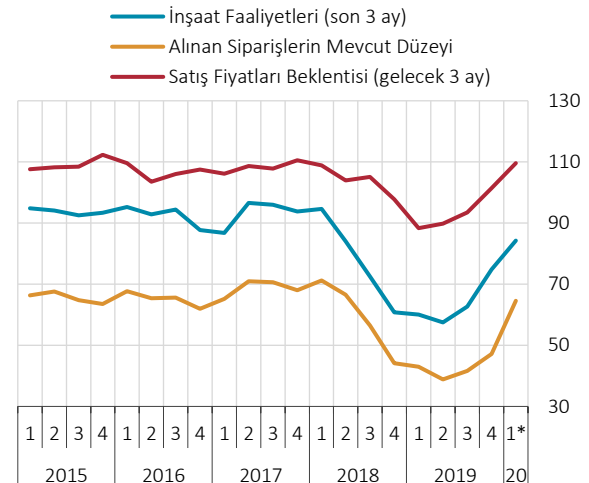

İnşaat sektörü bileşik göstergesinin yanı sıra imalat sanayiinde inşaat sektörüne ara girdi sağlayan sektörlerdeki ılımlı üretim artışları ile güven endekslerindeki toparlanma, sektör katma değerinde yılın üçüncü çeyreğinde gerçekleşen sınırlı artışın son çeyrekte bir miktar daha güç kazanabileceğine işaret etmektedir (Grafik 4.1.7 ve Grafik 4.1.8). Ekim döneminde inşaat istihdamında gerçekleşen artış bu görünümü desteklemektedir (Grafik 4.3.4).

Grafik 4.1.7: İnşaat Sektörü Katma Değeri ve Bileşik Göstergesi** (Yıllık % Değişim)

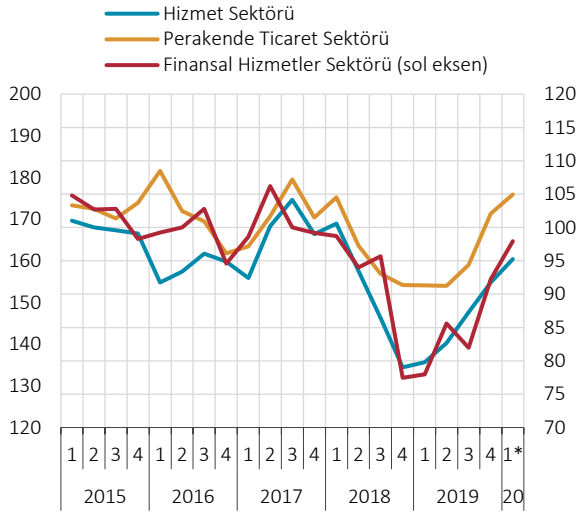
Grafik 4.1.8: İnşaat Sektörü Güven Endeksi Göstergeleri** (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Hizmet sektörü katma değeri 2019 yılının üçüncü çeyreğinde, yılın ilk yarısında güçlü artış kaydeden finans-sigorta faaliyetindeki düzeltme hareketi nedeniyle dönemlik büyümeyi sınırlamış, yıllık olarak ise artış kaydetmiştir (Grafik 4.1.9). Son çeyrekte, yurt içi talepteki toparlanmaya bağlı olarak perakende ticaret sektöründe gözlenen artış, kredilerdeki ivmelenmeye bağlı olarak finansal hizmetler ve

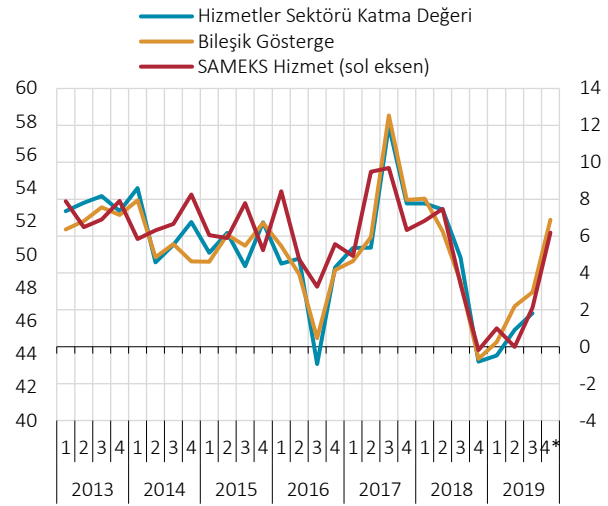
gayrimenkul faaliyetlerindeki canlanma ile turizmdeki olumlu seyrin hizmetler sektörünü desteklediği görülmektedir. Hizmet sektörü güven endeksleri ve hizmet sektörü katma değeri ile birlikte hareket eden SAMEKS hizmet endeksi de bu görünümü teyit etmektedir (Grafik 4.1.9 ve Grafik 4.1.10). Hizmetler katma değeri için oluşturulan bileşik gösterge yılın son çeyreğinde hizmetler sektöründe yıllık büyümenin hızlanacağını göstermektedir (Grafik 4.1.10).

Grafik 4.1.9: Sektörel Güven Endeksleri (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: TCMB, TÜİK.
* Ocak ayı itibarıyla.

Grafik 4.1.10: Hizmetler Sektörü Katma Değeri, Bileşik Göstergesi ve SAMEKS Hizmet (Yıllık % Değişim)**

Kaynak: MÜSİAD, TCMB, TÜİK.

* SAMEKS Hizmet 2019 Ç4 iken bileşik gösterge Kasım ayı itibarıyla.

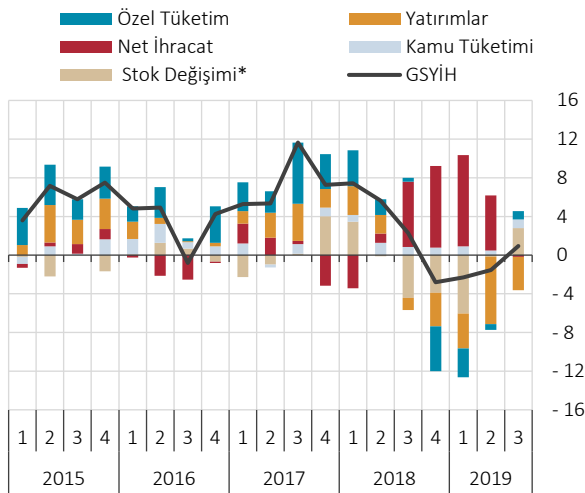
** Bileşik gösterge, sanayi üretimi, reel hizmet ihracatı ve gıda-dışı perakende verilerinin yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

Özetle, son çeyreğe ilişkin veri akışı iktisadi faaliyetin güç kazandığını ve toparlanmanın sektörel yayılımının iyileşmeye devam ettiğini göstermektedir. İnşaat sektörü faaliyetinin toparlanmaya devam etmesiyle birlikte henüz zayıf seyrettiği, sanayi ve hizmetler sektörünün ise artış eğilimini koruduğu görülmektedir.

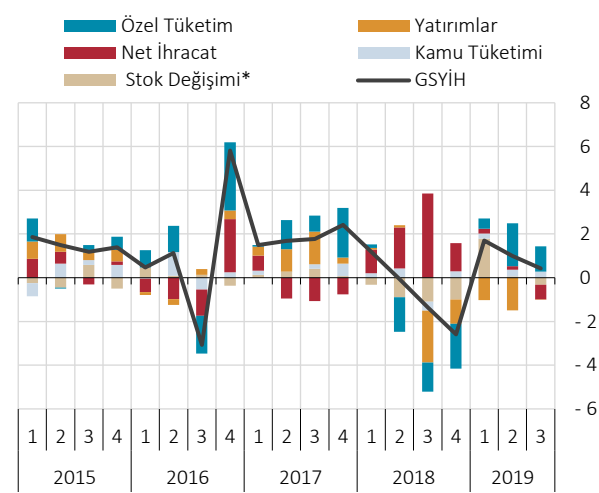
4.2 Talep Gelişmeleri

Harcamalar yönünden yılın üçüncü çeyreğinde GSYİH dönemlik büyümesinin sürükleyicisi yurt içi talep olmuştur. İşgücü piyasasındaki zayıf görünüm ve vergi indirimlerinin sona ermesine rağmen, özel tüketim yılın ilk yarısında olduğu gibi dönemlik büyümeye en yüksek katkıyı vermiştir. Makine-teçhizat yatırımlarındaki güçlü artışla birlikte toplam yatırımlardaki düşüş eğiliminin durduğu ancak düzey itibarıyla zayıf seyrin korunduğu gözlenmiştir. Kamu tüketimi ise vergi dışı gelirler aracılığıyla büyümeyi desteklemiştir. Yıllık bazda, özel tüketim ve kamu tüketimi büyümeyi desteklerken yatırımlardaki daralma büyümeyi sınırlamıştır. Mal ve hizmet ihracatındaki artışın devamına rağmen, yurt içi taleple birlikte mal ve hizmet ithalatının da toparlanmasıyla, net ihracat uzun bir aradan sonra ilk kez yıllık ve dönemlik büyümeye negatif katkı yapmıştır (Grafik 4.2.1 ve Grafik 4.2.2).

Grafik 4.2.1: Harcama Yönünden Yıllık Büyüme Katkıları (% Puan)

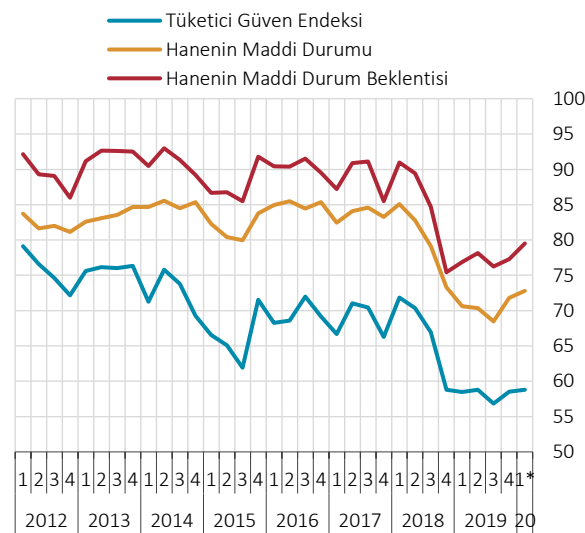

Grafik 4.2.2: Harcama Yönünden Dönemlik Büyüme Katkıları (% Puan)

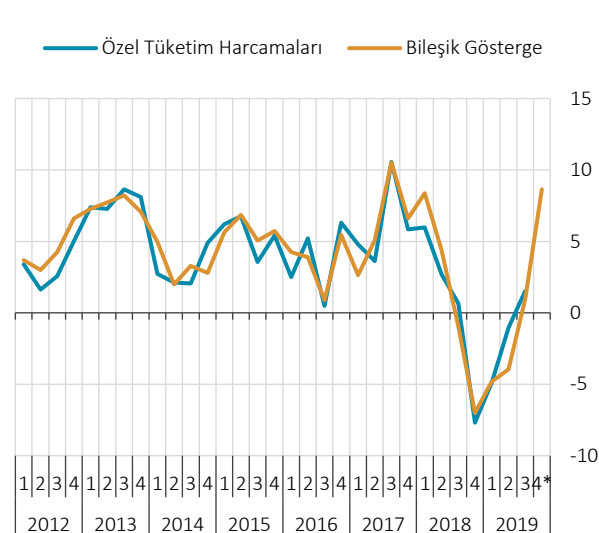

Yılın son çeyreğinde özel tüketim harcamalarındaki artış devam etmiştir. Finansal koşullardaki iyileşmeye bağlı olarak kredilerdeki ivmelenme ve işsizlik oranlarındaki düşüş özel tüketim talebini desteklemiştir. TÜİK-TCMB tüketici güven endeksi altında yer alan hanenin maddi durumu değerlendirmesindeki dipten toparlanma hareketi önümüzdeki dönemde güven kanalının da tüketime destek vermeye başlayabileceğine işaret etmekle birlikte halen bu alanda kat edilebilecek önemli bir iyileşme alanı mevcuttur (Grafik 4.2.3). Tüketime ilişkin verilerin toplulaştırıldığı bileşik gösterge, son çeyrekte özel tüketim harcamalarının yıllık büyümenin temel belirleyicisi olacağına işaret etmektedir (Grafik 4.2.4).

Grafik 4.2.3: Tüketici Güven Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

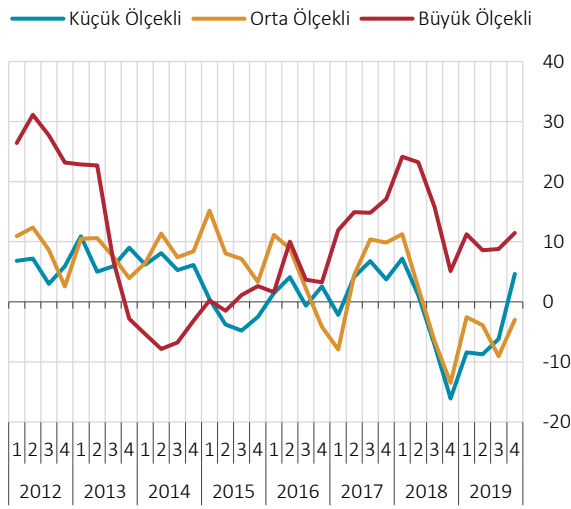

Grafik 4.2.4: Özel Tüketim Harcamaları ve Bileşik Gösterge** (Yıllık % Değişim)

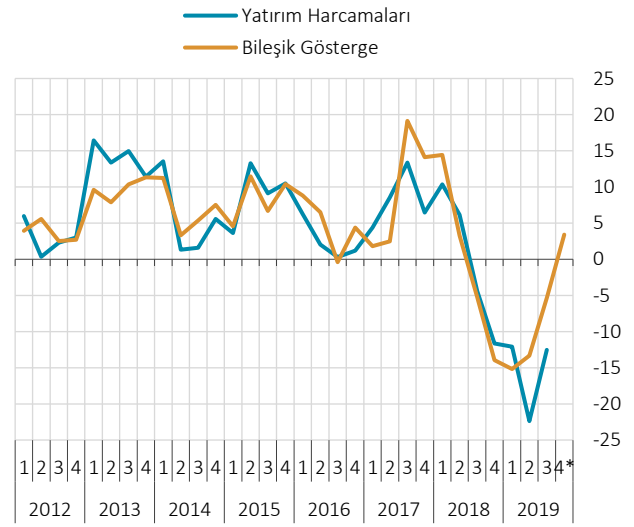
Son çeyrekte finansal koşullardaki iyileşmenin yanı sıra döviz kuru oynaklığı ve belirsizliklerdeki kayda değer iyileşme yatırım harcamalarını desteklemiştir. Yatırım malları ithalatı ve üretimi son çeyrekte artarken, İktisadi Yönelim Anketi (İYA) sonuçlarına göre imalât sanayi firmalarının yatırım ve istihdam eğilimi küçük ve orta ölçekli firmaları da kapsayacak şekilde iyileşmeye devam etmektedir (Grafik 4.2.5). Özellikle, finansmana erişimi daha kısıtlı olan bu işletmelerin yatırım eğilimindeki artışın devam etmesi olumlu bir gelişmedir. Kredi Eğilim Anketi verileri de yatırım amaçlı kredi talebinde uzun bir süre sonra ilk kez artışa işaret etmiştir (Grafik 5.2.10). Öte yandan, merkezi yönetim bütçe verilerine göre kamu kesimi yatırım harcamaları bir önceki döneme göre gerileyerek toplam yatırımları sınırlamıştır. Yatırım harcamaları için oluşturulan bileşik gösterge, yatırımlarda dönemlik bazda toparlanmanın devam ettiğine ve uzun bir aradan sonra yatırımlarda yıllık bazda artış görülebileceğine işaret etmektedir (Grafik 4.2.6).

Grafik 4.2.5: İYA Firma Ölçeğine Göre Sabit Sermaye Yatırım Eğilimi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Artacak – Azalacak, %)

Kaynak: TCMB.

Grafik 4.2.6: Yatırım Harcamaları ve Bileşik Gösterge** (Yıllık % Değişim)

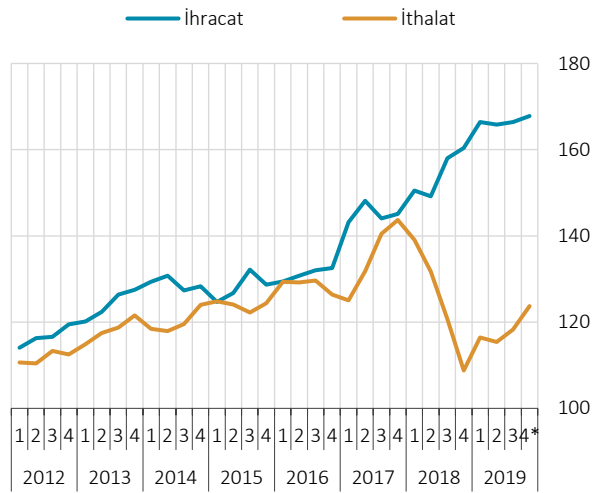
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Kasım ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge diğer metalik olmayan mineral maddeler üretimi, makine ve teçhizat üretimi, sermaye malları sanayi yurt içi reel ciro ve sermaye malları ithalat miktar endeksi yıllık değişimlerinin ağırlıklı ortalamasıdır. Ağırlıklar regresyon analizinden elde edilmiştir.

Küresel büyüme görünümündeki zayıflama dış talebi kısmen yavaşlatırken, rekabet gücü kazanımları, pazar çeşitlendirme esnekliği ve turizmdeki güçlü seyir mal ve hizmet ihracatını olumlu etkilemeye devam etmektedir (Kutu 4.2). Son çeyrekte altın hariç ihracat endeksinde ılımlı bir artış gözlenmektedir (Grafik 4.2.7). Bununla birlikte, turizm gelirleri bu dönemde artarken diğer hizmet gelirleri üçüncü çeyrekteki azalışını bu dönemde de sürdürmüştür (Grafik 4.2.8). Bununla birlikte, yurt içi talepteki toparlanmaya bağlı olarak ithalat talebindeki artış devam etmiştir. Ancak reel kurun bulunduğu seviyeler ithalat artışını sınırlamaktadır.

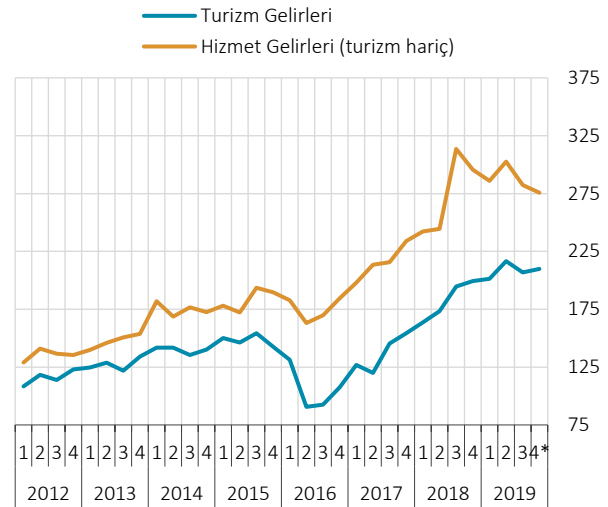
Grafik 4.2.7: İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri (Altın Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ekim ve Kasım dönemi gerçekleşme, Aralık ayı tahmindir.

Grafik 4.2.8: Turizm ve Hizmet Gelirleri (Reel, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)**

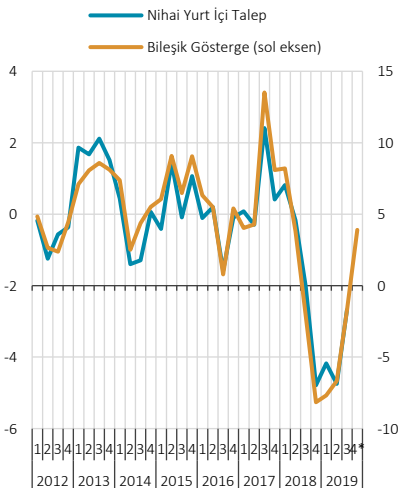
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ekim ve Kasım dönemi gerçekleşme, Aralık ayı tahmindir.

** TÜFE ile reelleştirilmiştir.

Dördüncü çeyreğe ilişkin gelişmeler birlikte ele alındığında, iktisadi faaliyetteki toparlanmanın yurt içi talep kaynaklı olarak güç kazandığı görülmektedir. Bileşik göstergeler, nihai yurt içi talebin yıllık ve dönemlik bazda artış kaydedeceğine işaret ederken, net ihracatın yıllık ve dönemlik büyümeye katkısının ise negatif olması beklenmektedir (Grafik 4.2.9 ve Grafik 4.2.10). Önümüzdeki dönemde iktisadi faaliyetteki toparlanmanın yurt içi talep kaynaklı olarak devam edeceği tahmin edilmektedir (Grafik 4.2.11). 2019 yılında büyüme kompozisyonunun etkisiyle belirgin bir iyileşme kaydeden cari işlemler dengesinin ise ılımlı bir seyir izleyeceği öngörülmektedir.

Grafik 4.2.9: Nihai Yurt İçi Talep Ve Bileşik Gösterge (Yıllık % Değişim)**

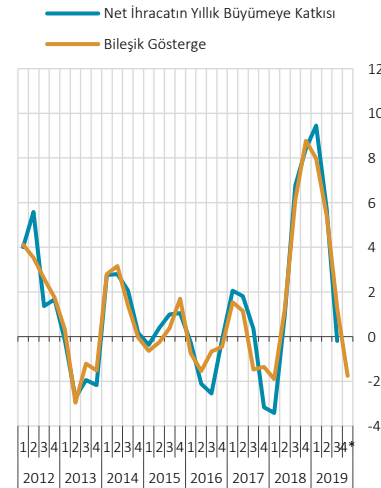

Kaynak: HMB, TCMB, TÜİK.

* Üretim ve ciro göstergeleri Kasım, kredi ve vergi göstergeleri Aralık ayı itibarıdır.

** Bileşik gösterge yurt içi ciro, sanayi üretimi, vergi gelirleri ve kredilerden seçilen 10 farklı göstergenin yıllık yüzde değişimlerinin ilk temel bileşenidir.

Grafik 4.2.10: Net İhracatın Katkısı ve Bileşik Gösterge (% Puan)**

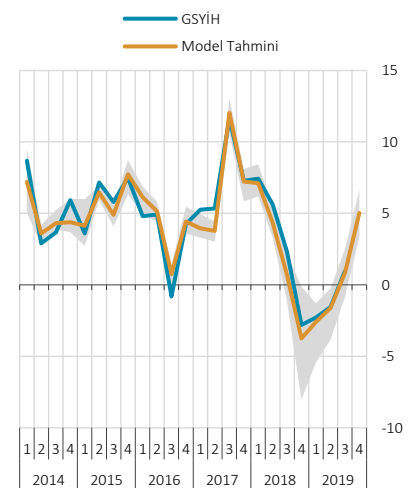

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ekim ve Kasım ayları gerçekleşme, Aralık ayı tahmindir.

** Bileşik gösterge mal ihracat ve ithalat verileri ile dış hat yolcu sayıları kullanılarak oluşturulmuştur. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile elde edilmiştir.

Grafik 4.2.11: GSYİH ve Angörü (Nowcast) Model Tahmini* (Yıllık % Değişim)

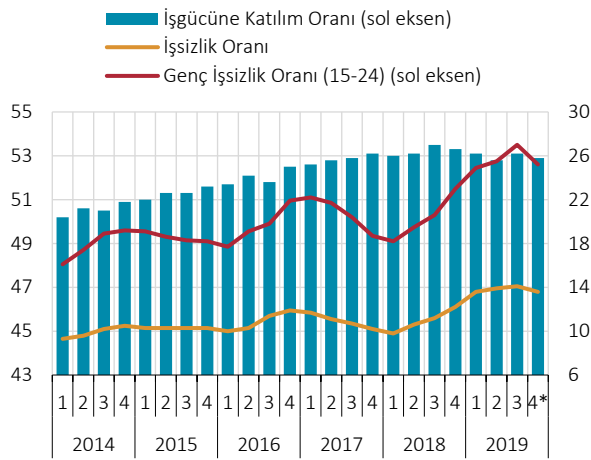
Kaynak: HMB, TCMB, TÜİK.

* Sanayi üretimi, yurt içi ciro, vergi gelirleri ve kredilerden seçilen 3 değişkenli 10 farklı modelin yıllık yüzde değişim tahminlerinin ortalamasıdır. Yöntem için detaylı bilgi 2017-08 Nolu TCMB Ekonomi Notu ve 2015-33 Nolu TCMB Çalışma Tebliği'nde sunulmuştur.

4.3 İşgücü Piyasası

İşsizlik oranları 2018 yılının ikinci çeyreğinde başladığı yükseliş eğilimini 2019 yılının üçüncü çeyreğinde ivme kaybederek sürdürmüştür (Grafik 4.3.1). Mevsimsellikten arındırılmış toplam ve tarım dışı işsizlik oranları bir önceki çeyreğe kıyasla sırasıyla 0,2 ve 0,4 puan artarak yüzde 14,2 ve yüzde 16,6 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu çeyrekte, işsizlik oranındaki artışın temel belirleyicisi katılım oranında gözlenen yükselişin yanı sıra özellikle inşaat kaynaklı istihdam kayıpları olmuştur. Son çeyrekte iktisadi faaliyetin güç kazanmasıyla birlikte işsizlik oranları düşüş kaydetmiştir. 2019 yılının Eylül-Kasım aylarını kapsayan Ekim döneminde üçüncü çeyreğe kıyasla tarım ve tarım-dışı işsizlik oranları sırasıyla 0,5 ve 0,6 puan düşerek yüzde 13,6 ve yüzde 15,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde tarım dışı istihdam inşaat sektörünü de kapsayacak şekilde güçlü bir artış sergilemiştir (Grafik 4.3.2). İşsizlik oranlarının tepe yaptığı Temmuz döneminden bu yana toplam ve tarım-dışı istihdam artışı sırasıyla 224 ve 319 bin kişi olmuş; toplam işsiz sayısı 196 bin kişi azalmıştır.

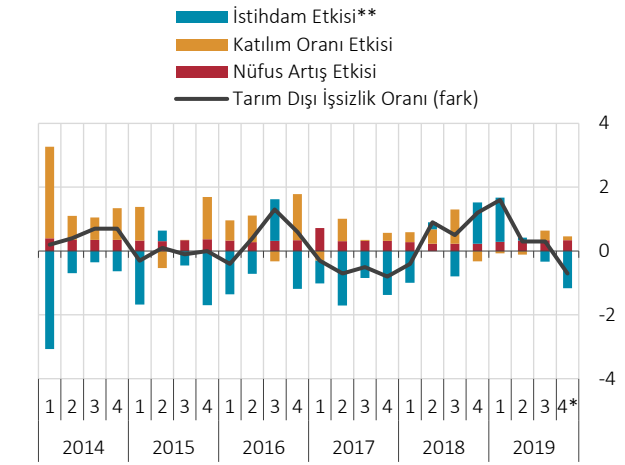
Grafik 4.3.1: İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranları
(Mevsimsellikten Arındırılmış, %)

Kaynak: HİA, TÜİK.

* Ekim dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.2: Tarım Dışı İşsizlik Oranı Çeyreklik Değişimine
Katkılar (Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

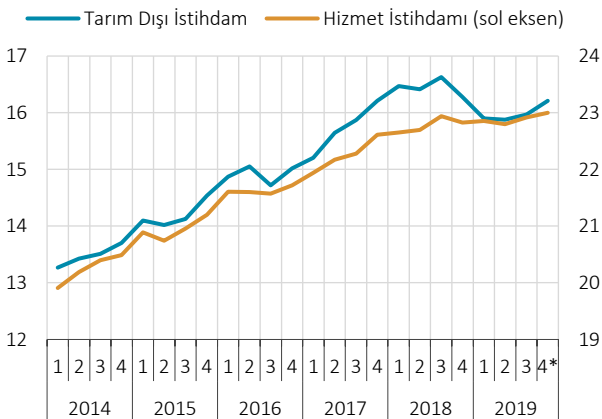
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ekim dönemi itibarıyla.

**İstihdam artışı, tarım dışı işsizlik oranını azaltıcı yönde etkilemektedir.

2019 yılının üçüncü çeyreğinde mevsimsellikten arındırılmış tarım dışı istihdam bir önceki çeyreğe kıyasla sınırlı bir oranda artmıştır (Grafik 4.3.3). Bu dönemde, inşaat sektörü istihdamında süregelen düşüş eğilimi ivme kaybederek devam etmiş, sanayi istihdamı yatay seyretmiştir (Grafik 4.3.4). Hizmet sektörü istihdamı ise kamunun istihdama desteğinin devam etmesi ve inşaatla bağlantılı hizmet istihdamındaki toparlanma sonucunda ılımlı bir oranda yükselmiştir.

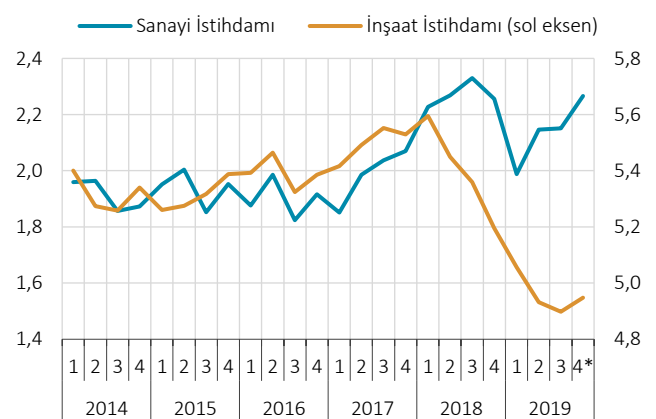
Grafik 4.3.3: Tarım Dışı İstihdam ve Hizmet İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: TÜİK.

* Ekim dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.4: Sanayi ve İnşaat İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

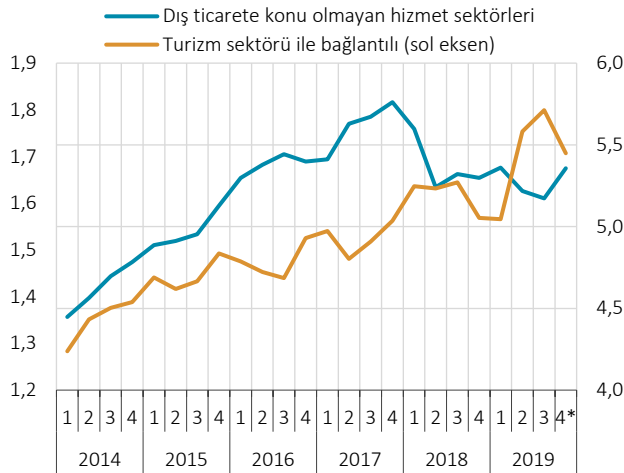

Kaynak: TÜİK.

* Ekim dönemi itibarıyla.

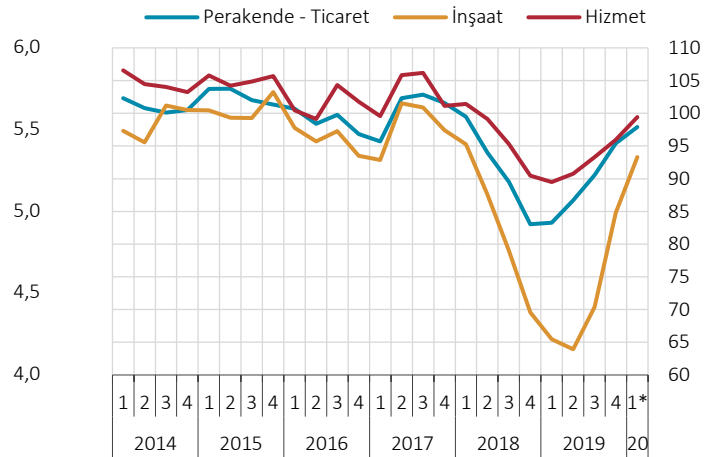
Ekim döneminde ise bir önceki çeyreğe göre tarım dışı sektörlerde istihdam önemli oranda artmıştır. Hizmetler sektörü istihdamı sınırlı bir artış gösterirken, sanayi istihdamı yüzde 2,1 gibi yüksek bir oranda artmış, inşaat istihdamında ise 2018 yılı ilk çeyreğinden beri ilk kez artış kaydedilmiştir (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). Bu dönemde dış ticarete konu olmayan hizmet sektörlerinde istihdamın bir önceki döneme göre artması büyüme kompozisyonunun yurt içi talep lehine değişiyor olmasıyla uyumlu bir görünüm çizmiştir (Grafik 4.3.5).

Grafik 4.3.5: Seçilmiş Hizmet Sektörleri İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: HİA, TÜİK.
* Ekim dönemi itibarıyla.

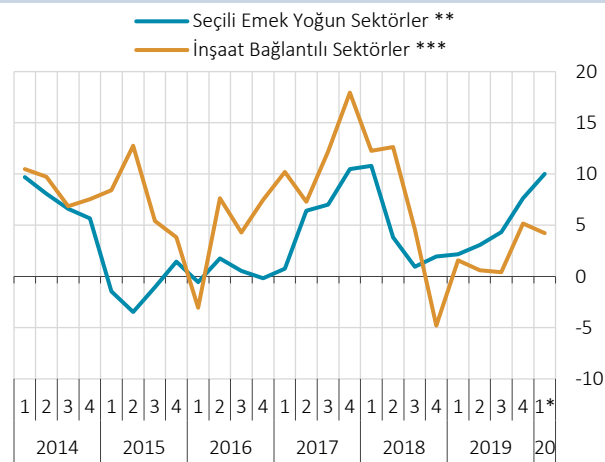
Grafik 4.3.6: Önümüzdeki Üç Ayda Sektörler Bazında Çalışan Sayısı Beklentisi
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Kaynak: TÜİK.
* Ocak ayı itibarıyla.

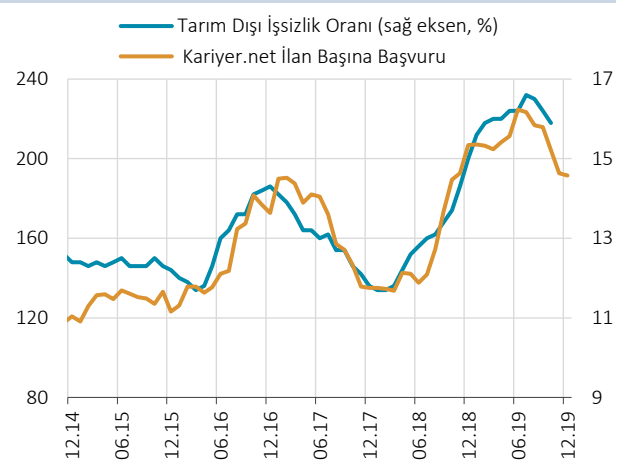
Öncü göstergeler yılın son çeyreğinde tarım dışı sektörler genelinde istihdam artışına işaret etmektedir (Grafik 4.3.6). İYA istihdam beklentisi sektörel detayda incelendiğinde, hem inşaat bağlantılı (fabrikasyon metal, mineral madde, kauçuk ve plastik ürünleri üretimi) hem de emek yoğun sektörlerin istihdam beklentilerinde iyileşme görülmektedir (Grafik 4.3.7). Kariyer.net'ten alınan ve tarım dışı işsizlik oranı ile yakın seyreden ilan başına başvuru endeksi de işsizlikte düşüş sinyali vermektedir (Grafik 4.3.8). Yukarıda bahsedilen öncü göstergelere ek olarak, 2019 yılının son çeyreğine ilişkin angörü modelleri, tarım dışı sektördeki istihdam artışlarına bağlı olarak işsizlik oranlarındaki iyileşmenin devam ettiğine işaret etmektedir (Kutu 4.1).

Grafik 4.3.7: İYA Gelecek Üç Aydaki İstihdam Beklentisi
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Artacak- Azalacak)

Kaynak: İYA, TCMB.
* Ocak ayı itibarıyla.
** Tekstil, giyim, deri ve mobilya sektörlerini içermektedir.
*** Kauçuk ve plastik, diğer metalik olmayan mineral maddeler, ana metal ve fabrikasyon metal sektörlerini içermektedir.

Grafik 4.3.8: Kariyer.net İlan Başına Başvuru ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı*
(Mevsimsellikten Arındırılmış)

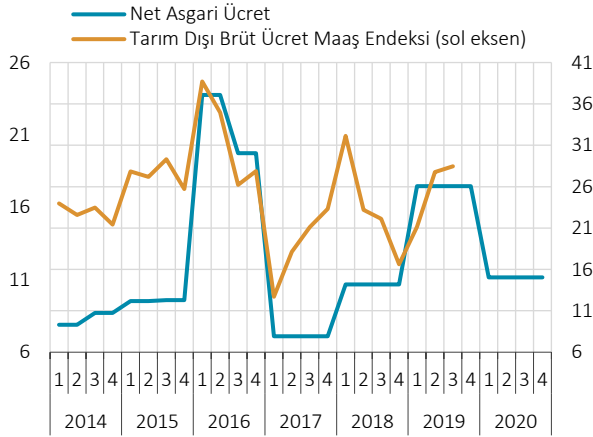

Kaynak: Kariyer.net, TCMB, TÜİK.
* İşsizlik oranı Ekim dönemi itibarıyla.

4.4 Ücretler ve Verimlilik

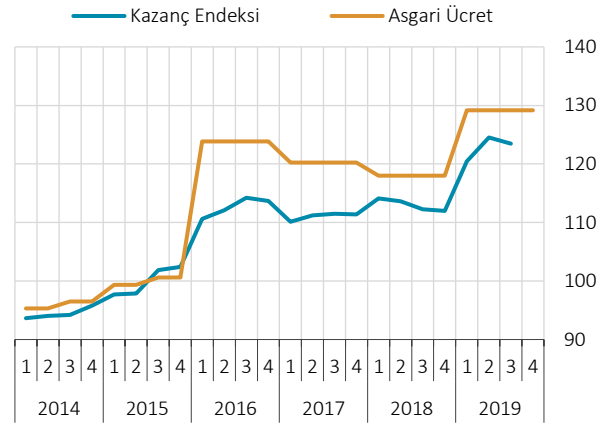
Tarım dışı brüt ücret maaş endeksi, 2019 yılının ilk dokuz aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 17,4 oranında artmıştır (Grafik 4.4.1). İstihdam kayıplarının yaşandığı 2019 yılında istihdam kompozisyonu nitelikli işgücü lehine değişerek ortalama ücretleri artış yönünde etkilediğinden ücretlendirme davranışıyla ilgili kesin bir çıkarım yapmak zorlaşmaktadır. Ancak, 2019 yıl genelinde asgari ücretteki yüksek oranlı artışın ve diğer ücret ayarlamalarında geçmiş enflasyona endeksleme davranışının belirgin olması nedeniyle nominal ücret artış oranının bir önceki yıla göre daha yüksek olması beklenmektedir. Reel kazanç endeksi ise yılın ilk dokuz aylık döneminde tüketici fiyatlarındaki yükseliş nedeniyle geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 0,2 gibi düşük bir oranda yükselmiştir (Grafik 4.4.2).

Grafik 4.4.1: Tarım Dışı Brüt Ücret Maaş Endeksi ve Net Asgari Ücret (Nominal, 2015=100, Yıllık % Değişim)

Kaynak: ÇSGB, TCMB, TÜİK.

Grafik 4.4.2: Tarım Dışı Saatlik Kazanç Endeksi ve Asgari Ücret* (Reel, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

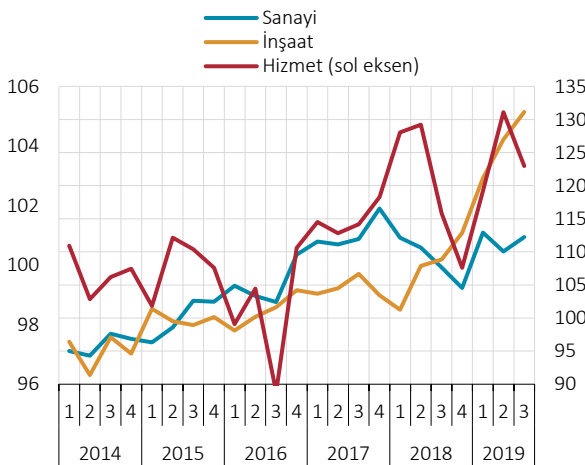

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

Yılın üçüncü çeyreğinde iktisadi faaliyetlerdeki toparlanmanın devamına rağmen işgücü piyasasındaki zayıf görünüm devam etmiştir. Tarım dışı sektörde kısmi emek verimliliği yılın ilk dokuz aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre inşaat ve sanayi sektörleri kaynaklı olarak yüzde 1,2 oranında, kişi başı reel ücretler ise yüzde 6,4 oranında artmıştır (Grafik 4.4.3 ve Grafik 4.4.4). Bu çerçevede, söz konusu dönemde reel birim ücretler (kişi başı reel ücret/verimlilik) yüzde 5,1 oranında artmış ve enflasyondaki düşüşü sınırlamıştır.

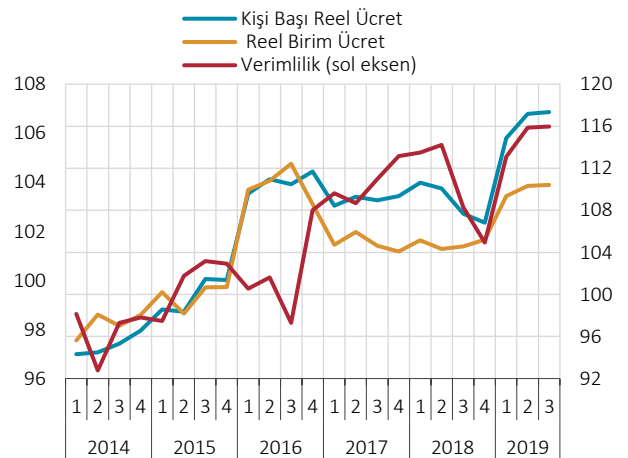
Grafik 4.4.3: Sektörel Kısmi Emek Verimliliği* (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Katma değer / İstihdam (HİA).

Grafik 4.4.4: Tarım Dışı Kısmi Emek Verimliliği*, Kişi Başı Reel Ücret ve Reel Birim Ücret (Katma Değer Üzerinden, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)**

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Tarım dışı katma değer/tarım dışı istihdam (HİA).

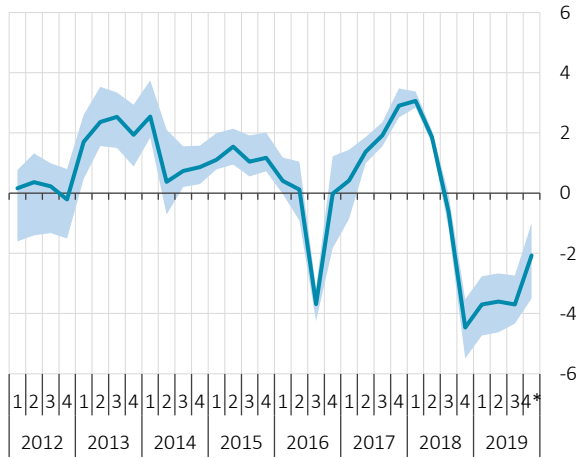
** Kişi başı reel ücret x istihdam / katma değer. Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

2020 yılı için brüt asgari ücret 2.943 TL, net asgari ücret 2.325 TL olarak belirlenmiş; böylece, asgari ücret artış oranı yüzde 15 olmuştur (Grafik 4.4.1). Asgari ücret için işverene devlet desteğinin 2020 yılında da süreceği açıklanmıştır. Ancak, daha önceki 500 ve üzeri sigortalı çalıştıran iş yerleri için 101 TL, 500'ün altında sigortalı çalıştıran iş yerleri için ise 150 TL olan asgari ücret desteği uygulaması, 2020 yılı için ayırım yapılmaksızın tüm işverenleri kapsayacak şekilde 75 TL olarak belirlenmiştir. Bu durum, maliyet baskılarını kısmen sınırlandıracak olsa da 2019 yılına kıyasla asgari ücretin işverene maliyeti daha yüksek oranda artacaktır. Sonuç olarak, asgari ücret, işgücü piyasası koşulları ve geçmiş enflasyon başta olmak üzere toplam ücretlerin temel belirleyicilerine ilişkin görünüm değerlendirildiğinde, 2020 yılında daha düşük bir oranda artması öngörülen reel birim işgücü maliyetlerinin enflasyondaki düşüş sürecini, bir önceki Rapor dönemine göre azalarak da olsa, destekleyeceği tahmin edilmektedir.

4.5 Çıktı Açığı

Ekonominin çevrimsel durumunun ve enflasyon üzerindeki talep yönlü baskıların değerlendirilmesine yönelik olarak TCMB bünyesinde çeşitli yöntemlerle türetilen çıktı açığı göstergeleri takip edilmektedir. Çeşitli göstergelerle oluşturulan çıktı açığı bandı, son çeyrekte toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönlü katkısının sürdüğüne işaret etmiştir (Grafik 4.5.1). Çıktı açığının bileşenleri incelendiğinde, 2019 yılının son çeyreğinde ihracatın uzun dönem eğiliminin üstündeki seyrini koruduğu, yurt içi talebin ise toparlanmakla birlikte eğiliminin önemli ölçüde altında seyretmeye devam ettiği tahmin edilmektedir (Grafik 4.5.2).

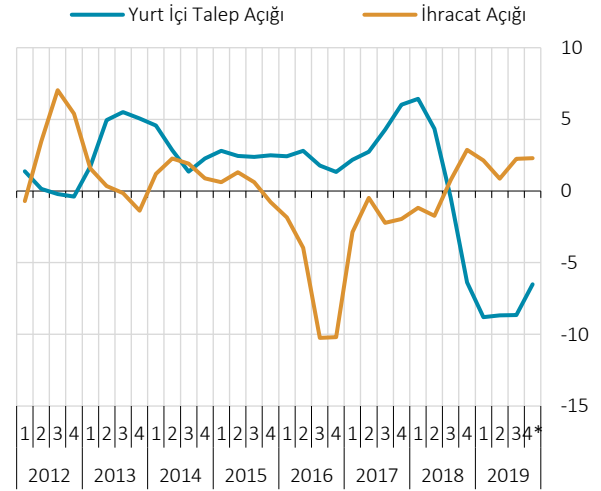
Grafik 4.5.1: Çıktı Açığı Göstergeleri (Ortalama ve Minimum-Maksimum Bandı)

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* Son çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

Grafik 4.5.2: Talep Bileşenlerine Göre Ayrıştırılmış Çıktı Açığı**

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* Son çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

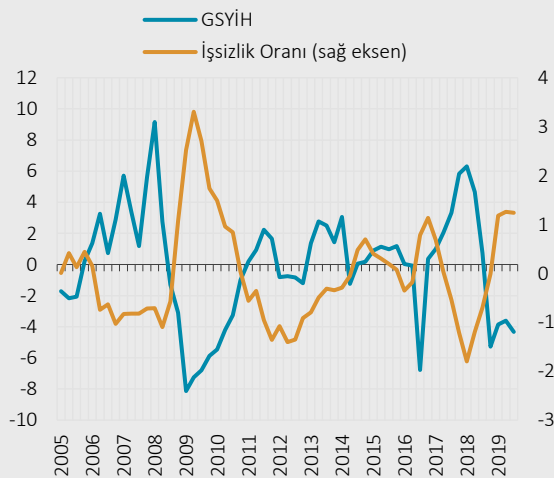
**Talep bileşenlerine göre oluşturulmuş çıktı açığı serisi (bk. Enflasyon Raporu 2018-III Kutu 4.1).

Kutu 4.1

İşgücü Piyasası Verileri İçin Angörü (Nowcast) Tahminleri

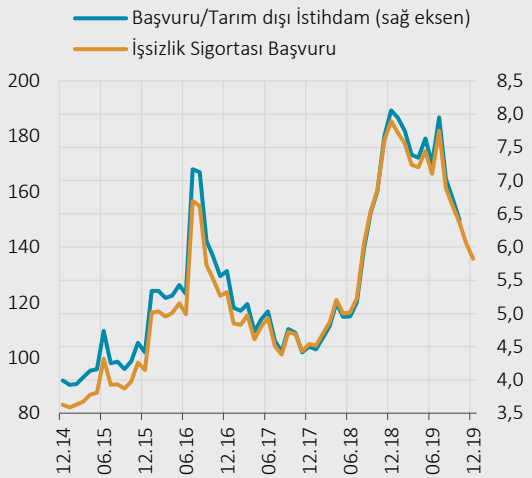
İşsizlik oranı (İO); iktisadi faaliyet, talep koşulları, ücretler, enflasyon, tüketici güveni ve genel refah düzeyine yönelik temel makro göstergelerden bir tanesidir (Grafik 1). Bu kutuda Türkiye’de toplam işsizlik oranı ve tarım dışı istihdam tahminleri için oluşturulan angörü modelleri ve bu modellerde kullanılan geniş kapsamlı veri seti ve yüksek frekanslı değişkenler (Kariyer.net, Google eğilimler) tanıtılmaktadır.

Grafik 1: GSYİH ve İşsizlik Oranı
(Devresel Bileşen, %)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Grafik 2: İşsizlik Sigortası Başvuru (Bin Adet) ve Başvuru/Tarım Dışı İstihdam (Mevsimsellikten Arındırılmış)

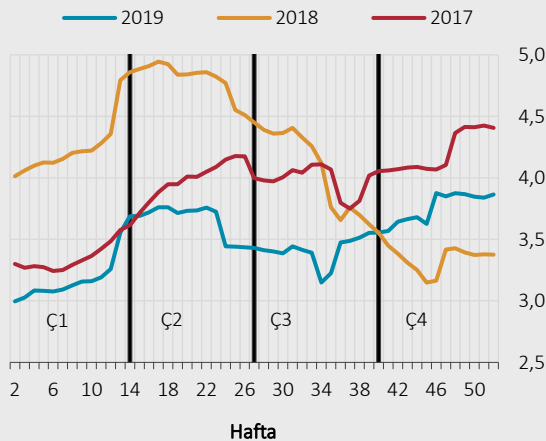

Kaynak: İŞKUR, TCMB, TÜİK.

Veri

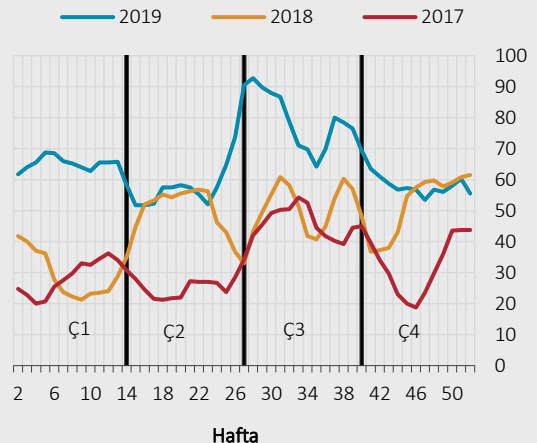
İşgücü piyasasına dair angörü modelleri oluşturulurken günlük, haftalık, aylık ve üç aylık frekanslarda geniş bir veri seti oluşturulmuştur. Analizlerde, Günay ve Yavuz (2017) çalışmasına benzer şekilde, işgücü piyasası tahminlerinde kullanılmak üzere aday olarak Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) aylık sigortalı istatistikleri, Türkiye İş Kurumu istatistikleri (İŞKUR), Kariyer.net sitesi

Grafik 3: Yeni İş İlanı (Bin Adet, 13 Haftalık Hareketli Ortalama)

Kaynak: Kariyer.net, TCMB.

Grafik 4: CV Hazırlama (Google Eğilimler Endeksi, Göreli, 4 Haftalık Hareketli Ortalama)

Kaynak: Google, TCMB.

verileri, tahsili gecikmiş alacaklar oranı (TGA), kurulan/kapanan şirket istatistikleri, yabancı ziyaretçi sayısı, İktisadi Yönelim Anketi (İYA) verileri, işgücü piyasası ile alakalı seçilen 73 adet Google eğilimler istatistikleri, Türkiye imalat sanayi satın alma yöneticileri endeksi (PMI), satın alma müdürleri endeksi (SAMEKS), sanayi üretim endeksi (SÜE), ithalat miktar endeksi, reel yurt içi ciro endeksi, reel vergi gelirleri, merkezi yönetim reel bütçe harcamaları¹, ihracat iklimi endeksi ve inşaat malzemeleri sanayi endeksleri (İMSAD) gruplarından seçilen göstergeler kullanılmıştır (Grafik 2, Grafik 3 ve Grafik 4).

Yöntem

İşsizlik oranı angörü modellerinde bağımlı değişken olarak işsizlik oranının bir önceki döneme göre farkı alınmış, sonrasında tahmin edilen değişim kullanılarak seviye değerine ulaşılmıştır (Denklem 1). Değişkenler seçilirken ise verilerin özelliklerine göre yüzde değişimi (İŞKUR, SGK ve SÜE vs.), seviyeleri (PMI, İYA vs.) veya farkları (Google eğilimler vs.) alınarak modellere eklenmiştir. Verilerin yayımlanma takvimleri de göz önüne alınarak gecikmeli ya da cari dönem değerlerine denklemlerde yer verilmiştir.

$$\Delta \dot{O}_t = \beta_0 + \Delta \dot{O}_{t-1} + \beta_1 Aday Gösterge_{1,t} + \beta_2 Aday Gösterge_{2,t} + \beta_3 Aday Gösterge_{3,t} + u_t \quad (1)$$

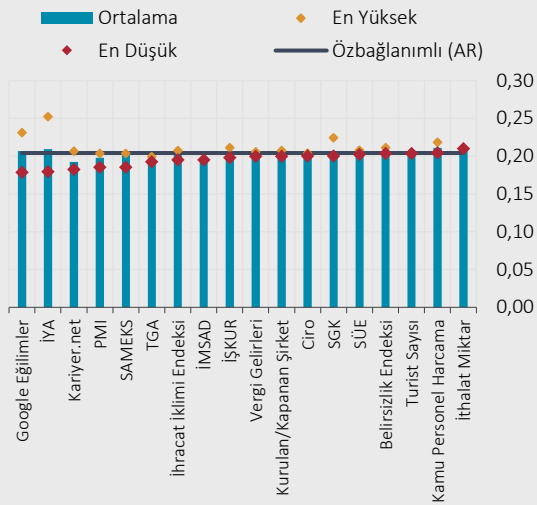
Aylık Frekansta Angörü Modelleri

İlk olarak işsizlik oranlarındaki aylık gelişmelerin tahmini analiz edilmiştir. Model tahminleri verilerin başlangıç yıllarına göre değişmekle birlikte 2005 ve sonrasını kapsamaktadır. Aylık modellerde örneklem dışı (out-of sample) tahmin performanslarının değerlendirilmesi ise Ocak 2015-Temmuz 2019 dönemi için yapılmıştır. İşsizlik oranı tahmini için ölçüt (benchmark) model olarak sadece kendi gecikmeli değerlerini içeren özbağımlı model (AR model) oluşturulmuştur. Bu modele oluşturulan veri setinden değişkenler eklenerek tek değişkenli modeller tahmin edilmiştir. Değişkenlerin gecikme yapısına (üç gecikmeli değerine kadar) ise Bayes Bilgi Kriteri (Bayesian Information Criterion) istatistiği ile karar verilmiştir.

İşsizlik oranı için sadece kendi gecikmeli değerlerini içeren özbağımlı modele (AR modele) kıyasla Google eğilimler, İYA sektörel istihdam göstergeleri, Kariyer.net ve PMI değişkenlerinin eklendiği modellerin tahmin performansında iyileşme sağladığı gözlenmektedir (Grafik 5). Google eğilimler ve İYA göstergeleri için ortalama hata kareleri toplamının kare kökü (root mean squared error-RMSE) değerinin yüksek olması ise söz konusu veri setlerinden kullanılacak değişkenlerin dikkatli seçilmesinin önemini göstermektedir.

¹ Yurt içi ciro endeksi Yurt-İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) kullanılarak, vergi gelirleri ve merkezi yönetim bütçe harcamaları ise Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) kullanılarak yazarlar tarafından reelleştirilmiştir.

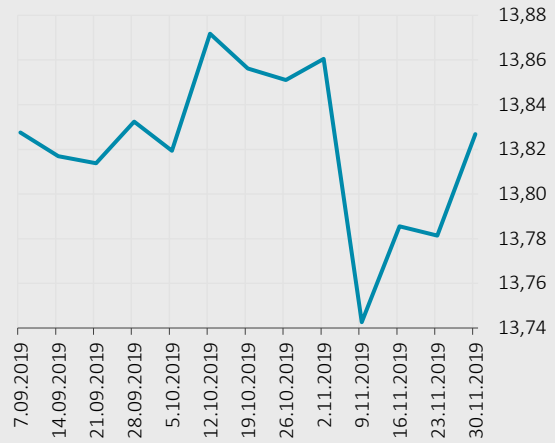
Grafik 5: Toplam İşsizlik Oranı Modellerinde Kullanılan Değişkenlerin Ortalama Hata Kareleri Toplamının Kare Kökü*

Kaynak: TCMB.

*Her bir gruptan seçili göstergelerin aylık frekansta işsizlik oranını tahmin performansı değerlendirilmiştir. Grafikte, her grup için en düşük ve en yüksek tahmin hatası veren göstergenin tahmin hatası ile ilgili gruptaki göstergelerin tahmin hatalarının ortalaması sunulmaktadır.

Grafik 6: Haftalar İtibarıyla Kariyer.net Yeni İş İlanı Verileriyle Yapılan Ekim Dönemi Toplam İşsizlik Oranı Tahminleri

Kaynak: TCMB.

Bu noktada irdelenmesi gereken bir diğer husus ise çok yüksek frekanslı göstergeler kullanılması durumunda işsizlik oranı tahmin performansının olumlu etkilenip etkilenmediğidir (Grafik 3 ve Grafik 4). Günlük ve haftalık frekansta olan ve işsizlik oranları ile ilişkisinin yüksek olduğu gözlemlenen göstergelerden Kariyer.net yeni iş ilanı verisinin 12 haftalık kayan ortalamasının haftalık değişimi kullanılarak oluşturulan MIDAS (Mixed Data Sampling) modelleri incelendiğinde tahminlerin oldukça oynak olduğu gözlenmektedir (Grafik 6). İşsizlik oranı için oluşturulan farklı frekanslı tahmin modelleri incelendiğinde, daha düşük frekansta oluşturulan modellerin yüksek frekanslı modellere kıyasla tahmin performansının ölçüt modele göre daha yüksek oranda iyileştiği ve oynaklığın görece azaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda işgücü piyasasına dair angörü modelleri oluşturulurken çeyreklik modeller tercih edilmiştir.

Çeyreklik Frekansta Angörü Modelleri

İşsizlik oranını çeyreklik frekansta tahmin edebilmek için, işsizlik oranındaki değişim ile yüksek korelasyona sahip 50 gösterge seçilmiştir. Bu 50 göstergenin tüm üç değişkenli kombinasyonlarından oluşan 19.600 angörü modeli tahmin edilmiştir. Çeyreklik modellerde de model tahminleri verilerin başlangıç yıllarına göre değişmekle birlikte 2005 ve sonrasında kapsamaktadır. Çeyreklik modellerde örneklem dışı (out-of sample) tahmin performanslarının değerlendirilmesi ise 2012Ç1-2019Ç2 dönemi için yapılmıştır. Zaman içinde değişen dinamiklerin de göz önüne alınması açısından, en düşük tahmin hatası veren bireysel modeller yerine en iyi performans gösteren ilk 10 modelin tahmin ortalamasının kullanılmasının iyi bir tahmin performansı sunacağı düşünülmektedir. Üç değişkenli modeller en düşük tahmin hatasına göre sıralandıktan sonra, seçilen modellerde yukarıda bahsedildiği üzere farklılaşan dinamikleri yakalayabilmesi açısından değişkenlerin çeşitlilik göstermesi ve modellerin farklı dönemlerdeki performansları göz önünde tutulmuştur. Toplam işsizlik oranı ve tarım dışı istihdam angörü modellerinde en sık kullanılan değişkenler Tablo 1'de yer almaktadır. Değişkenler incelendiğinde, işsizlik oranlarına ilişkin kısa dönemli tahmin ve analizlerde farklı veri gruplarından göstergeleri kullanmanın faydalı olabileceği görülmektedir.

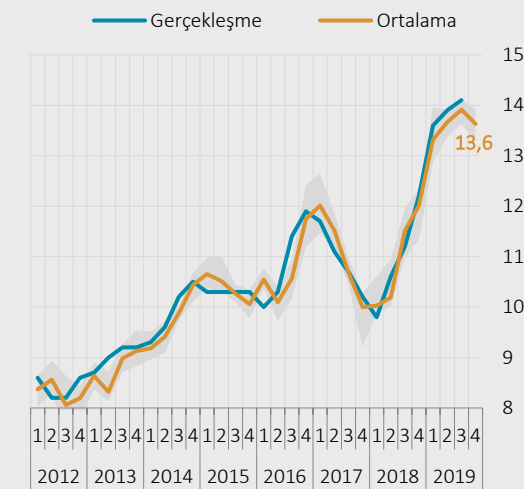
Tablo 1: Toplam İşsizlik Oranı ve Tarım Dışı İstihdam Angörü Modellerinde En Sık Kullanılan Değişkenler

Sanayi Yurt İçi Ciro Endeksi (SYCE)	Kariyer.net- Toplam İlan Başına Başvuru	SGK- İnşaat Bağlantılı Sektörler İstihdamı
SYCE- Fabrikasyon Metal İmalatı	Kariyer.net- Yeni İş İlanı	SGK- Toplam İnşaat İstihdamı
SÜE- Kağıt Ürünleri İmalatı	Kariyer.net- Toplam İş Başvurusu	İşkur Başvuru- Google Eğilimler
İŞKUR- İşsizlik Sigortası Faydalanan	Kariyer.net- Toplam İş İlanı	İşsizlik- Google Eğilimler
İŞKUR- Açık İş	İthalat Miktar Endeksi (Altın Hariç)	CV İndir- Google Eğilimler
İŞKUR- Açık İş (Özel)	PMI Birikmiş İşler	İşkur İşsizlik Maaşı- Google Eğilimler
İŞKUR- İşsizlik Sigortası Başvuru	Toplam Vergi Gelirleri	

Model sonuçları, toplam işsizlik oranının son çeyrekte düşüş kaydedeceğine işaret etmektedir (Grafik 7). İşsizlik oranı angörü tahminleri açısından değinilmesi gereken önemli bir nokta ise yukarıda seçilen değişkenlerin katılım oranına dair bilgi içermemesidir. Özellikle daralma dönemlerinde iş bulma ümidinin azalması nedeniyle katılım oranı gerilemektedir. Bu durumda angörü tahminlerinin yukarı yönlü yanlı olabileceği göz önünde tutulmalı ve modellerin alt bandına yakın tahminler gelebileceği değerlendirilmelidir.

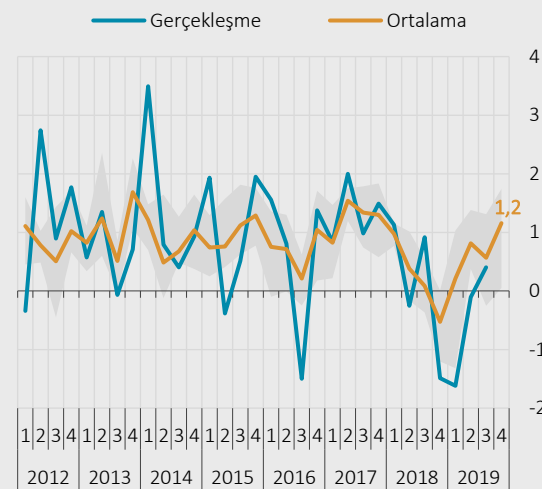
İşsizlik oranları yanında istihdam gelişmelerine ilişkin de angörü modelleri oluşturulmuştur. İstihdamın çeyreklik değişimlerinin oldukça oynak olduğu, angörü modellerinin bu oynaklığı tahmin etmekte zorlandığı ancak ana eğilimi iyi yansıttığı düşünülmektedir. Bu çerçevede, tarım dışı istihdam için oluşturulan model sonuçlarına göre tarım dışı istihdamın 2019 yılının son çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre artış oranının üst banda yakın seyredebileceği düşünülmektedir (Grafik 8).

Grafik 7: Toplam İşsizlik Oranı Angörü Modelleri (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: TCMB.

Grafik 8: Tarım Dışı İstihdam Angörü Modelleri (Çeyreklik % Değişim)

Kaynak: TCMB.

Sonuç olarak, bu kutuda işsizlik oranı ve tarım dışı istihdam tahmininde yüksek frekanslı verilerin kullanılmasının tahmin performansını artırıcı yönde etkisi olup olmadığına dair bir değerlendirme yapılmış ve günlük-haftalık-aylık verilerin bilgi değerinin üç aylık modellere kıyasla tahmin aralığını belirgin bir şekilde iyileştirmediği sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda, çeyreklik angörü modelleri oluşturulmuş ve en iyi 10 modelin ortalamalarına göre tarım dışı istihdamın 2019 yılının son çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre artış kaydedeceği ve toplam işsizlik oranının yarım puan civarında düşüş sergileyeceği tahmin edilmiştir.

Kaynakça

Günay, M. ve Yavuz, A. A. (2017). "Milli gelir verilerindeki güncelleme sonrası kısa dönemli tahmin modellerinin yenilenmesi", TCMB Ekonomi Notları No:17/08.

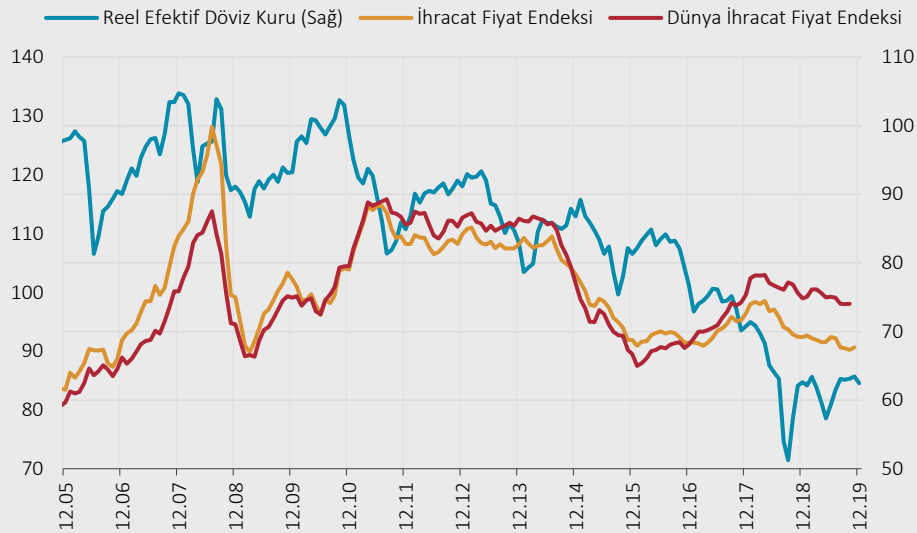
Kutu 4.2

İhracat Fiyatlarına Döviz Kuru Geçişkenliği

Yerel para biriminin reel olarak değer kaybettiği dönemlerde ihracatçı firmaların miktar cinsinden ihracatlarını arttırmaları için, diğer her şey sabitken, döviz cinsinden ihracat fiyatlarını yerel paradaki değer kaybının belirli bir oranı kadar aşağı çekmeleri beklenir. Yerel paradaki değer kayıpları ihracatçı firmaların bir taraftan yerel para cinsinden ihracat gelirlerini arttırabilmelerini sağlarken, diğer taraftan döviz cinsinden ihracat fiyatlarını belirli bir oranda aşağıya çekerek rekabet gücü kazanmalarına imkân tanımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de reel kurdaki hareketlerin ihracat fiyatlarına ne ölçüde yansıtıldığı sorusu ele alınmaktadır.¹ Ayrıca, söz konusu geçişkenliğin derecesi tahmin edilerek, Türk ihracatçıların makro düzeyde fiyat belirleyebilme gücüne ilişkin ipuçları elde edilmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye’nin ABD doları cinsinden ihracat fiyatlarının 2011 yılı sonrasında genellikle aşağı yönlü bir eğilim izlediği gözlenmektedir. Söz konusu fiyatlar dönem boyunca dünya fiyatlarıyla birlikte hareket ederken, reel döviz kuru da 2011 sonrası dönemde kademeli olarak düşüş kaydetmiştir (Grafik 1). Bu çerçevede, ihracat fiyatlarına kur geçişkenliğinin dünya ihracat fiyatı hareketleri kontrol edilerek ölçülmesi, döviz kurundaki değer kaybının ABD doları cinsinden ihracat fiyatlarına ne kadar yansıdığını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Böylelikle rekabet gücündeki kazanımlar daha sağlıklı yorumlanabilecektir.

Grafik 1: İhracat Birim Değer Endeksi ve TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2010=100)

Kaynak: Hollanda Ekonomi Politikaları Analiz Bürosu (CBP), TCMB, TÜİK.

Veri ve Yöntem

İhracat fiyatlarına döviz kuru geçişkenliğini hesaplamak için Ceglowski (2010) tarafından geliştirilen aşağıdaki ihracat fiyatları modeli tahmin edilmektedir:

$$\Delta p_x^{USD} = \alpha_0 + \sum_{i=0}^3 \alpha_{1i} \Delta p_{f,t-i}^{USD} + \sum_{i=0}^3 \theta_i \Delta e_{t-i} + \sum_{i=0}^3 \beta_{0i} \Delta c_{t-i} + \beta_1 \Delta y_t^f + v_t$$

¹ Aydın ve Gül (2020) çalışması temel alınmaktadır.

Denklemdede; p_x^{USD} Türkiye'nin ABD doları cinsinden ihracat fiyatlarını, p_f^{USD} dünya ihracat fiyatlarını, e_t ABD doları cinsinden nominal döviz kurunu, c girdi maliyetlerini temsil eden üretici fiyatlarını, y^f ise ihracat ağırlıklı küresel büyüme endeksini göstermektedir. Bütün değişkenler logaritmik fark formundadır. Burada θ parametresi ABD doları cinsinden ihracat fiyatlarındaki döviz kuru geçişkenliğinin derecesini, α parametresi ise piyasa fiyatlandırma derecesini göstermektedir. Buna göre eğer;

- $\theta = 0$ veya $\alpha_1 = 1$ ise döviz kuru geçişkenliği yok veya tam piyasa fiyatlandırması (complete pricing-to-market)
- $\theta = 1$ veya $\alpha_1 = 0$ ise tam döviz kuru geçişkenliği veya piyasa fiyatlandırmasının olmaması (no pricing-to-market)
- $0 < \theta < 1$ veya $0 < \alpha_1 < 1$ ise kısmi döviz kuru geçişkenliği veya kısmi piyasa fiyatlandırması (incomplete pricing-to-market)

şeklinde yorumlanmaktadır.

Türkiye'nin ABD doları cinsinden ihracat fiyatları ve üretici fiyat endeksi TÜİK; döviz kurları ve Türkiye için ihracat ağırlıklı küresel büyüme endeksi TCMB; ABD doları cinsinden dünya ihracat fiyatları ise Hollanda Ekonomi Politikaları Analiz Bürosu (CBP) kaynaklıdır.

Bulgular

Tablo 1 tahmin sonuçlarını özetlemektedir. Buna göre, Türkiye'nin ihracat fiyatlarına döviz kuru geçişkenliği katsayısı kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve 0,11 olarak tahmin edilmektedir. Bir diğer deyişle, TL'de yüzde 10 değer kaybı ABD doları cinsinden ihracat fiyatlarında yüzde 1,1'lik bir düşüşe yol açmaktadır. Söz konusu bulgu, yakın dönemde döviz kurunun ihracat fiyatlarına geçişkenliğini ele alan Akgündüz vd. (2019) çalışmasının bulgularıyla uyumludur. Tahminler, ihracatçı firmaların döviz kuru değişimlerine karşı ihracat fiyatları üzerinde görece düşük bir belirleyici güce sahip olduğunu ima etmektedir. Bununla birlikte, ihracat fiyatlarının belirlenmesinde piyasa fiyatlaması önemli rol oynamaktadır. Nitekim kısa dönem α katsayısı yaklaşık 0,80 olarak tahmin edilmektedir. Yani, dünya ihracat fiyatlarındaki yüzde 10 düşüş ihracat fiyatlarını yaklaşık yüzde 8 oranında azaltmaktadır. Bu durum firmaların ihracat fiyatlarını belirlerken ağırlıklı olarak dünya fiyatlarını veri aldıklarını göstermektedir.

Tablo 1: Döviz Kuru Geçişkenliği (Nominal Kur)

Değişkenler	Katsayılar
D.e _t	0.107 (0.037)***
D.e _{t-1}	0.043 (0.040)
D.e _{t-2}	-0.026 (0.036)**
D.pf _t	0.795 (0.085)***
D.pf _{t-1}	0.115 (0.092)
D.pf _{t-2}	-0.125 (0.080)
D.c _t	0.146 (0.078)*
D.c _{t-1}	0.001 (0.075)
D.c _{t-2}	-0.167 (0.065)**
D.yf _t	0.023 (0.494)
Sabit	0.026 (0.010)**

Tablo 2: Döviz Kuru Geçişkenliği (Reel Kur)

Değişkenler	Katsayılar
D.reer _t	0.057 (0.029)*
D.reer _{t-1}	0.019 (0.030)
D.reer _{t-2}	-0.003 (0.030)
D.pf _t	0.961 (0.076)***
D.pf _{t-1}	0.174 (0.082)**
D.pf _{t-2}	-0.143 (0.072)*
D.yf _t	0.443 (0.507)
Sabit	0.007 (0.006)

Not: Standart hatalar parantez içinde gösterilmektedir. * p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01. D, birinci fark operatörüdür.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, döviz kurundaki değer kaybının asıl etkisinin firmaların Türk lirası cinsinden ihracat gelirleri üzerinde olduğu yönündedir. Söz konusu bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, döviz cinsinden ihracat fiyatlarını sınırlı olarak aşağı çeken firmaların bir taraftan kısmi bir rekabet avantajı sağladıkları, diğer taraftan Türk lirası gelirlerini artırarak kârlılıkları üzerinde olumlu bir etki yaratabildikleri söylenebilir. Sonuçlar, ortalama bir ihracatçı firmanın maliyet ve finansman yapısı üzerinden yerel paranın değer kaybı durumunu ele alarak firmaların döviz kuru artışı sonrasında yerel para cinsinden kârlarını artırdıkları sonucuna varan Demiroğlu (2019) çalışmasının sonuçları ile uyumludur.

İhracat fiyatı modeli nominal kur yerine yurt içi ve yurt dışı fiyat farklarını dikkate alan reel kur (reer) ile tahmin edildiğinde geçişkenlik katsayısı tahmini 0,11'den 0,06'ya düşmektedir (Tablo 2).² Yani, TL'de yüzde 10'luk bir reel değer kaybı dolar bazında ihracat fiyatlarında yüzde 0,6 oranında bir düşüşe yol açmaktadır. Önceki bulgularla uyumlu olarak, Türkiye'nin ihracat fiyatlarını belirlemede dünya fiyatlarının önemli olduğu gözlenmektedir.

Döviz kurundan ihracat fiyatlarına geçişkenliğin sınırlı olmasında ihracatın bölgesel ve sektörel kompozisyonunun etkili olabileceği düşünülmektedir. AB ülkelerine yapılan ihracatın sektörel kompozisyonunun ithal girdi kullanımı görece yüksek sermaye yoğun ürünlerden oluşması, firmaların fiyatlama davranışında kurdan ziyade piyasa ihracat fiyatlarının daha etkili olmasına neden olabilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'de otomotiv, ana metal ve kimyasal maddeler gibi lokomotif ihracatçı sektörlerin ithal girdi kullanımına duyarlı yapısı firmaların ihracat fiyatları üzerindeki esnekliğini sınırlandırabilmektedir. Yakın zamanda Akgündüz ve Fendoğlu (2019) firmaların yurt içi tedarik zincirlerini de dikkate alarak ithal girdi oranı doğrudan veya tedarikçileri aracılığıyla dolaylı olarak daha yüksek firmaların Türk lirasında değer kaybı durumunda rekabetçi fiyatlama esnekliğinin daha az olduğu yönünde bulgular sunmaktadır. Bu çerçevede, ithal girdi kullanımı yüksek sektörler için döviz kurundaki değer kaybı girdi maliyeti kanalı ile ihracat fiyatlarını belirleyebilme gücünü kısıtlayan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Rekabet gücü kazanımları açısından yerel para biriminin reel değer kaybı firmalara yurt dışına sattıkları ürünlerin döviz cinsinden fiyatlarını düşürme imkânı tanımakta ve böylece ihracatı miktar bazında etkileyebilmektedir. İhracat fiyatlarına döviz kuru geçişkenliği bu imkânın ne ölçüde kullanılabildiğini göstermektedir. Bulgular Türkiye'de döviz kurunda 2011 yılından bu yana gözlenen kademeli düşüşün yabancı para cinsinden ihracat fiyatları üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ve firmaların fiyatlama davranışında ağırlıklı olarak dünya fiyatlarındaki gelişimi temel aldıklarını göstermektedir. Bu fiyatlama davranışı, yerel paradaki reel değer kayıplarının genişletici etkilerini sınırlarken, firmaların Türk lirası cinsinden satış gelirlerini arttırarak kârlılıklarını olumlu etkilemektedir. Bu durum, büyük ve ihracatçı firmalarda yatırım eğilimini destekleyen bir unsurdur. Üretimde ithal girdi kullanımını azaltmaya yönelik politikalar reel kur hareketlerine bağlı rekabet gücü kazanımlarını daha yukarı çekebilecektir.

Kaynakça

Akgündüz, Y. E., Fendoğlu, S. (2019). Exports, Imported Inputs, and Domestic Supply Networks. TCMB Çalışma Tebliği No: 19/08.

Akgündüz, Y.E., Baştan, E. M., Demiroğlu, U. ve Tümen, S. (2019). Estimates of Exchange Rate Pass-through with Product-level Data. TCMB Çalışma Tebliği No: 19/22.

Aydın, M. F. ve Gül, S. (2020). The Role of Real Exchange Rates in Export Price Determination, TCMB, devam eden çalışma.

Ceglowski, J. (2010). Has Pass-through to Export Prices Risen? Evidence for Japan. J. Japanese Int. Economies, 24, 86-98.

Demiroğlu, U.,(2019). TL Değer Kaybı Karşısında İhracatın Karlılığı. TCMB Ekonomi Notları 1909.

² Reel kur yurt içi fiyat dinamiklerini içerdiğinden girdi maliyetlerini temsil eden üretici fiyatları değişkeni tahmin denkleminde çıkarılmıştır.

